

OCENY I OMÓWIENIA

DOI : 10.14746/rie.2023.17.25

Józef M. Fiszer, Adrian Chojan (red.), *Stany Zjednoczone słabnącym hegemonem? Przejawy, przyczyny i skutki dla świata w XXI wieku*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2022, ss. 243.

Z dużym zaciekawieniem wzięłam do ręki zbiorową pracę poświęconą jakże ważnemu i absorbującemu uwagę nie tylko ekspertów, ale i opinii międzynarodowej zagadnieniu – roli Stanów Zjednoczonych w świecie. „Ameryka, tak jak swego czasu Rzym, Wenecja czy Imperium Brytyjskie, jest głównym kreatorem współczesnego świata, mocarstwem popychającym go naprzód, siłą decydującą o równowadze i stawiającym tamę anarchii” – tak jeszcze w 2003 r. pisał o Stanach Zjednoczonych jeden z czołowych amerykańskich analityków politycznych Robert D. Kaplan. Odnosił się do niemal utwierdzonego już w myśleniu społeczności międzynarodowej przekonania o wyjątkowej randze USA w świecie, o ich roli jako lidera zdolnego zjednoczyć wokół siebie partnerów i skutecznie oddziaływać na bieg spraw lub nawet „na własną rękę” próbować rozwiązywać problemy.

Czy dzisiaj, niemal dwie dekady, jakie upłynęły od momentu, gdy padły słowa Kaplana, ta jego teza może się obronić? Czy USA zachowały status dominującego mocarstwa na arenie międzynarodowej? Czy i jak ewoluowała rola USA w świecie? A jeśli się zmieniła, to jakie to będzie miało konsekwencje dla samej Ameryki i dla sytuacji w świecie? Są to fundamentalne pytania, na które starają się odpowiedzieć Autorzy prezentowanej publikacji, która – jak czytamy we wstępie – jest efektem konferencji naukowej w maju 2021 r. zorganizowanej na Uczelni Łazarskiego przez studentów i pracowników naukowych. Wygłoszone wówczas referaty złożyły się na recenzowaną pracę. Dodajmy więc, że było to przed agresją Rosji na Ukrainę, która przecież – obok wielu innych konsekwencji – okazała się sprawdzianem m.in. zdolności przywódczych Stanów Zjednoczonych i który to test administracja Josepha R. Bidena przechodzi – jak dotychczas – z powodzeniem.

Nie zmienia to faktu, że minęły już lata 90. ubiegłego wieku, gdy to niewątpliwie mieliśmy do czynienia z jednobiegunowym porządkiem międzynarodowym – Stany Zjednoczone, jako jedyne supermocarstwo, przyjęły funkcję quasi „światowego żandarma”. Zresztą taka rola wydawała się wręcz imperatywem pozimnowojennego układu międzynarodowego, jego nieodzownym elementem i czynnikiem. Dynamizm wydarzeń w świecie, porażki Ameryki i w efekcie jej słabnąca zdolność kreowania sytuacji międzynarodowej i rozwiązywania problemów globalnych, pojawienie się nowych centrów siły, zwłaszcza rosnąca konkurencja ze strony Chin, wszystko to wyraźnie nadwerżyło światową rolę Stanów Zjednoczonych.

Punktem wyjścia rozważań zaprezentowanych w książce jest więc hipoteza o „słabnięciu międzynarodowej pozycji Stanów Zjednoczonych”; dominuje w nich przekonanie, że Ameryka jest „słabnącym hegemonem”. Było to – rzecz jasna – konstatacją oglądu sytuacji z połowy 2021 r. Zwłaszcza po doświadczeniach kontrowersyjnej prezydentury Donalda Trumpa, która – choć kierująca się hasłem wyborczym „Make America Great Again” – przyczyniła się do dalszego osłabienia wiarygodności, rangi i siły Ameryki w świecie.

W książce zawarto 13 opracowań, których autorami są – obok doświadczonych i uznanych badaczy i ekspertów, jak redaktorzy tomu: prof. dr hab. Józef M. Fiszer i dr Chojan, a także prof. dr hab., gen. Stanisław Koziej czy dr Piotr Stolarczyk – bardzo młodzi adepci nauki, czyli studenci stosunków międzynarodowych, i to I stopnia – licencjackich. Nie będzie przesady w stwierdzeniu, że to oni przeważają jako autorzy poszczególnych rozdziałów.

W efekcie mamy do czynienia ze zbiorem studiów, w których dostrzec można pewną nieopadność języka, infantylnosc ocen i stwierdzeń, stawianie tez czasami mało odkrywczych, żeby nie powiedzieć banalnych, a niekiedy zupełnie nieuzasadnionych. Trzeba to jednak położyć na karb małego doświadczenia, niewielkich jeszcze kompetencji i może młodzieńczej nonszalancji słuchaczy I stopnia studiów. Docenić natomiast wypada zapał i zaangażowanie młodych autorów. Ale też odnotować to, że wiele aspektów i obszarów amerykańskiej aktywności na arenie międzynarodowej omówiono w poszczególnych rozdziałach.

Całość podzielono na dwie części. W pierwszej części znalazły się opracowania dotyczące aspektów politycznych i międzynarodowych procesu słabnięcia rangi USA w świecie. Poruszono w niej takie tematy, jak rywalizacja amerykańsko-chińska, napięcia w relacjach USA z Unią Europejską, bliskowschodnia polityka Stanów Zjednoczonych, podejście Waszyngtonu do inicjatywy Trójmorza, wreszcie kwestia denuklearyzacji Korei Płn. w polityce amerykańskiej. Dodajmy, że w większości przypadków autorzy koncentrują się na okresie prezydentury Trumpa, w niewielkim stopniu zahaczając o początek urzędowania Bidena.

Czego niewątpliwie zabrakło, to oceny stosunków amerykańsko-rosyjskich. Wszak kontrowersyjność prezydentury Trumpa polegała m.in. na tym, że nie tylko podważył on wiarygodność Ameryki, ale i osłabił jej wizerunek jako odpowiedzialnego mocarstwa. A to było wyjątkowo korzystne z perspektywy Moskwy i imperialnych planów Władimira Putina. Osobnego też potraktowania wymagałyby relacje osobiste Trumpa i Putina, gdy to mieliśmy różne przykłady kompromitującego zachowania prezydenta Stanów Zjednoczonych.

Zabrakło także odniesienia się do kwestii ochrony środowiska i polityki Stanów Zjednoczonych wobec zmian klimatycznych w świecie. Destrukcyjne działania prezydenta Trumpa na tym polu wymagałyby – moim zdaniem – osobnego potraktowania. Byłoby o czym pisać.

Niewątpliwie kluczowe znaczenie dla zrealizowania celu wytyczonego przez autorów ma obszernie opracowanie J. M. Fiszera, który stara się odpowiedzieć na pytanie, czy Stany Zjednoczone tracą rangę światowego hegemonu i jakie są tego przyczyny (*Czy Stany Zjednoczone tracą pozycję światowego hegemonu? Jeśli tak, to dlaczego?*, s. 17–48). Tekst ten wysokim poziomem merytorycznym, dojrzałością ocen, trafnością konkluzji i przewidywań odbiega od większości innych opracowań zawartych w książce. Jest to zresztą zrozumiałe, biorąc pod uwagę doświadczenie i kompetencje prof. Fiszera. Dla samego tego opracowania warto sięgnąć po prezentowany tom.

Zwróciłabym też uwagę na tekst St. Kozieja na temat relacji Stanów Zjednoczonych i Chin (*Rywalizacja hegemoniczna Stany Zjednoczone–Chiny*, s. 49–60). Szczególnie polecam kreślone przez Autora scenariusze rywalizacji amerykańsko-chińskiej, nazwanej w opracowaniu grą neozimnowojenną. I ważne zdanie w podsumowaniu tego tekstu: „Problemem otwartym [...] pozostaje, czy wielkomocarstwowa rywalizacja USA–Chiny pozostanie co prawda głównym, ale jednak samoistnym czynnikiem nowego wielobiegunowego ładu międzynarodowego, czy też stanie się rdzeniem nowej dwubiegunowej rywalizacji globalnej między koalicją państw demokratycznych, jaką chcą zorganizować Stany Zjednoczone, a obozem państw autorytarnych, z główną w nich rolą Chin i Rosji” (s. 60). Choć od momentu postawienia tego pytania tak wiele się wydarzyło, to jednak nadal brak na nie odpowiedzi.

W części drugiej skoncentrowano się na czynnikach ekonomicznych i społecznych, nadwężających pozycję międzynarodową Ameryki. I znów punkt ciężkości położono na okresie urzędowania w Białym Domu Trumpa. Pojawił się więc temat kryzysu demokracji z bezprecedensowym atakiem na Kapitol – omówiono jego przyczyny i skutki. Dla jednego z autorów przejawem kryzysu amerykańskiej demokracji była polityka Departamentu Edukacji wobec uczniów i studentów LGBT+. Jest to z pewnością ciekawy i mało znany aspekt polityki wewnętrznej administracji Trumpa, choć nie traktowałabym tego jako przykładu kryzysu demokracji, raczej przejaw wojny kulturowej.

Wartościowy jest tekst o wojnie handlowej na linii USA–Chiny, której wpływ na globalną rangę Ameryki w świecie jest trudny do przecenienia. Podjęto także wątek zadłużenia publicznego Stanów Zjednoczonych, upatrując w tym kolejny czynnik osłabiający ich pozycję w świecie.

Warto zajrzeć do książki zredagowanej przez J. M. Fiszera i A. Chojana. Może nie wszystkie sformułowania i opinie zawarte w pracy zyskają nasze uznanie, a niektóre wręcz skłaniają do ostrej polemiki. Nie wszystkie jej partie prezentują też odpowiednio wysoki poziom merytoryczny. Niesie ona jednak ogromny ładunek wiedzy, stawia wiele pytań na temat amerykańskiej dominacji/hegemonii, próbując na nie odpowiedzieć bardziej lub mniej przekonująco. Może więc stanowić przyczynek do dalszej dyskusji o roli Stanów Zjednoczonych w świecie, ich odpowiedzialności za porządek międzynarodowy, ich wkładzie w rozwiązywanie kluczowych problemów globalnych.

JADWIGA KIWERSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-4022-0775

DOI : 10.14746/rie.2023.17.26

Marta Witkowska, Radosław Potorski, Danuta Kabat-Rudnicka, Karolina Boiret, *Dylematy systemowe Unii Europejskiej u zarania trzeciej dekady XXI w.*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, ss. 234.

30-lecie istnienia Unii Europejskiej stało się nie tylko powodem do świętowania, ale przede wszystkim asumptem do namysłu nad funkcjonowaniem organizacji i kierunkami jej rozwoju w zmieniającej się rzeczywistości politycznej, gospodarczej i społecznej. Monografia autorstwa prof. UW, dr hab. Marty Witkowskiej, prof. UMK, dr hab. Radosława Potorskiego, prof. UEK, dr hab. Danuty Kabat-Rudnickiej i dr Karoliny Boiret w sposób znakomity wpisuje się w ten nurt. Autorzy podjęli się w niej przybliżenia dylematów dotyczących kształtu ustroju systemu politycznego Unii Europejskiej w kontekście ich wpływu na organizację i jej przyszłość. Podmiotami analizy Autorów, co uważam za niezwykle cenne, były „wszystkie podmioty procesu integracji, które były zaangażowane w rozwiązywanie problemów systemowych, a wraz z tym próbujące sprostać powstającym dla nich wyzwaniom w tym względzie” (ze wstępu). A zatem, podmioty publiczne i niepubliczne, znajdujące się na wszystkich szczeblach struktur systemu politycznego UE, podmioty zinstytucjonalizowane, np. rządy państw członkowskich, oraz niezinstytucjonalizowane, jak obywatele. Warto zaznaczyć, że w monografii Autorzy zmierzali się również z takimi niezwykle ważkimi kwestiami, jak: na ile system polityczny Unii jest stabilny, a także czy realizuje wartości, które zyskują polityczną akceptację. Dokonując analizy badacze wywodzący się z kilku polskich ośrodków badawczych wykorzystali ujęcie neoinstytucjonalne, które „poprzez «instytucje» rozumie zarówno formalne, jak i nieformalne procedury, rutynę, konwencje, normy, które z jednej strony, pozwalają nadać działaniom społeczny sens, a z drugiej natomiast, umożliwiają rozwiązywanie konfliktów, zapewniając realizację strategii formułowanych przez ośrodek decyzyjny” (ze wstępu).

Jako daty graniczne Autorzy podali lata 2015–2020, uzasadniając tę decyzję pojawiającymi się u progu trzeciej dekady XXI wieku problemami i wyzwaniami, przed którymi postawiona została Unia Europejska – związanymi np. z Brexitem czy uruchomieniem procedury z art. 7 TUE – ale również dostępnością danych niezbędnych do przeprowadzenia analiz. Przy tym należy podkreślić, że dokonując prognoz odwołują się także do okresu późniejszego. W monografii analizie poddane zostały różne dokumenty i materiały źródłowe, wśród których można wymienić unijne traktaty, decyzje i rozporządzenia RUE, decyzje i konkluzje RE, raporty, białe księgi, komunikaty, sprawozdania roczne i zalecenia Komisji Europejskiej, rezolucje i rozporządzenia PE, protokoły dołączone do TUE i TFUE, raporty Eurobarometru, wyroki TS, orzeczenia oraz wnioski do TK. Przedstawione w publikacji badania oparte zostały również na licznych angielsko-, francusko- i polskojęzycznych monografiach, artykułach i rozdziałach opublikowanych w pracach zbiorowych, artykułach naukowych i prasowych, np. autorów takich, jak J. Barcz, U. Beck, T. A. Börzel, Z. Czachór, E. Grande, A. Grzelak, C. Harlow, S. Hofmann, J. Jańczak, R. O. Keohane, F. Kinsky, T. Kubin, A. Moravcsik, R. Potorski, J. Ruskowski, P. Wennerås czy A. Wróbel.

Struktura monografii jest logiczna i przejrzysta, dzięki przyjętemu w niej układowi chronologiczno-problemowemu. Została ona podzielona na *Wstęp*, w którym zarysowany został przedmiot i cel badań, ujęcie teoretyczne i metody badawcze, struktura pracy i jej podstawa źródłowa, cztery rozdziały (I. *Dylematy odnoszące się do struktury organizacyjnej Unii Europejskiej. Analiza głównych koncepcji rozwoju*; II. *Dylematy dotyczące procesów kreowania polityk publicznych w Unii Europejskiej*; III. *Dylematy związane z monitorowaniem i kontrolą*

stosowania prawa UE przez państwa członkowskie; IV. *Brexit jako dylemat o randze systemowej dla Unii Europejskiej u zarania trzeciej dekady XXI wieku*), zawierające od 4 do 6 podrozdziałów, oraz *Zakończenie*, które zawiera wnioski z przeprowadzonych analiz.

Rozdział I przybliża zagadnienia teoretyczne, w tym pojęcia federacji, konfederacji, decentralizacji i regionalizacji, które są kluczowe dla zrozumienia procesu integracji europejskiej oraz postawy podmiotów zaangażowanych w jego realizację. Uzasadniając umieszczenie tego typu rozdziału w monografii, badacze zwracają uwagę czytelnika na toczące się dyskusje, m.in. z udziałem polityków, na tematy związane z Brexitem czy praworządnością w Polsce, w których przywołuje się nieprawidłowe znaczenia przywołanych powyżej pojęć. Podejmują się zatem nie tylko ich wyjaśnienia, ale także usystematyzowania zasadniczych koncepcji (federacyjnej, konfederacyjnej i Europy *à la carte*), co, obok ustalenia możliwych ścieżek rozwoju Unii, rozumieją jako swoiste wyzwanie o randze systemowej dla funkcjonowania organizacji. W tym rozdziale starają się również udzielić odpowiedzi na ważne pytania, mianowicie: Jaka ma być istota Unii Europejskiej? Czym ma być ten nowy byt polityczny (ang. *polity*)? W którą stronę będą podążać przyjmowane przez decydentów rozwiązania strukturalno-organizacyjne dla UE? Czy będzie to zacieśnianie współpracy i przekazywanie uprawnień dla instytucji ponadnarodowych czy wzmacnianie współpracy międzyrządowej, widoczne zwłaszcza w momentach kryzysowych? W jakim kierunku powinna dalej rozwijać się Unia Europejska, aby jej struktura organizacyjna była dostosowana do nadchodzących wyzwań?

W kolejnym rozdziale badacze analizują dwa główne dylematy dotyczące procesów kreowania polityk publicznych (ang. *policy/policies*) w Unii Europejskiej, mianowicie: kwestię skuteczności procedur służących ochronie przestrzegania reguł praworządności, w tym próby wprowadzenia nowych instrumentów mających służyć temu celowi (jak zasada fundusze za praworządność) w ramach systemu Unii Europejskiej, oraz możliwy nieskoordynowany sposób ewolucji zakresu uczestnictwa w procesach decyzyjnych parlamentów narodowych jako podmiotów reprezentujących interesy obywateli UE. W tym kontekście poruszona została również kwestia jurydykacji, rozumiana przez Autorów jako „zdolność organów orzeczniczych (tu Trybunału Sprawiedliwości UE) do wpływu na ostateczny kształt norm prawnych, funkcjonujących w danym systemie i wpływających na nakaz stosownego zachowania objętych nimi podmiotów” (ze wstępu). Również w tej części monografii postawione zostały istotne pytania badawcze współgrające z jej treścią: Czy istnieje dla wskazanych problemów swego rodzaju wspólny mianownik – pewnego rodzaju czynnik fundamentalny, sprzyjający powstawaniu wyzwań o randze systemowej dotyczących procesu kształtowania polityk publicznych w ramach Unii Europejskiej? Jeśli tak, to na czym miałyby on polegać?

Rozdział III oscyluje wokół dylematów związanych z monitorowaniem i kontrolą stosowania prawa Unii Europejskiej przez państwa członkowskie. Jego celem jest „prezentacja rozwoju nieformalnych oraz koncyliacyjnych mechanizmów kontroli przestrzegania prawa UE stosowanych przez Komisję Europejską zarówno w celu prewencyjnym, jak i egzekwującym na tle zmian, jakie są dokonywane w regulacjach formalno-prawnych” (ze wstępu). Analizę rozpoczyna skrótowa charakterystyka rozwiązań formalno-prawnych wymiaru sprawiedliwości w UE. Następnie Autorzy dokonują krytycznego namysłu nad skutecznością kontroli przestrzegania prawa UE przez państwa członkowskie, z uwzględnieniem podziału na analizę prawną i politologiczną. W kolejnym etapie przeprowadzają badanie skuteczności stosowania przez KE nieformalnych i koncyliacyjnych metod kontroli przestrzegania prawa UE przez państwa członkowskie oraz wskazują na przyczyny jej nieskuteczności. W rozdziale Autorzy podjęli próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Które z podejść teoretycznych – analiza prawna czy politologiczna – przyczyni się do lepszego zrozumienia istoty oraz źródeł krytyki wobec mechanizmów kontroli stosowania prawa UE przez państwa członkowskie? Czy postępowanie w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego z art. 258–260 TFUE jest właściwym sposobem zapewnienia stosowania przez organy państw członkowskich dorobku

prawnego UE? Na ile skuteczne jest zastosowanie podejścia *enforcement* nakierowanego na nakłonienie i zachęcanie państw członkowskich do stosowania dorobku prawnego UE? Czy modyfikacja procedur, stworzenie silniejszych sankcji, zwiększenie transparentności przewyższy dostrzegane problemy w obszarze przestrzegania prawa UE? Na ile nieformalne rozwiązania stosowane przez Komisję Europejską zwiększają skuteczność przestrzegania prawa UE? Czy metody prewencyjne zmierzające do koncyliacyjnego rozwiązania problemów stosowane przez Komisję w pierwszej fazie procedur kontroli stosowania prawa UE rzeczywiście są skuteczne?

Ostatni rozdział zarysowuje Brexit jako dylemat o randze systemowej dla Unii Europejskiej. Podkreślając, że wyjście Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej z Unii Europejskiej, jako zjawisko i proces, jest największym z dotychczasowych wyzwań dla projektu europejskiego, Autorzy podjęli w nim próbę odpowiedzi na pytanie: Jak dalece Brexit będzie determinował zmianę w Unii, jak wpłynie na polityki i instytucje, modyfikując ich rolę, znaczenie i wzajemne relacje? Analizując powiązane z wyjściem trzeciego co do ważności państwa członkowskiego UE (biorąc pod uwagę liczbę ludności) wyzwania i problemy leżące po stronie organizacji, badacze łączą je z istniejącymi ograniczeniami obecnych rozwiązań systemowych i potrzebą reformy traktatów, w tym ponownego przemyślenia podstaw, na jakich opiera się proces integracji europejskiej.

Podsumowując, Autorzy przedstawili ważki w sensie poznawczym i praktycznym problem badawczy dotyczący dylematów systemowych UE u progu trzeciej dekady XXI wieku. Monografia, która stanowi wynik rzetelnie przeprowadzonych badań i zawiera przemyślane wnioski, niewątpliwie zainteresuje czytelników, którym temat integracji europejskiej nie jest obojętny, a także pogłębi ich wiedzę. Pozwala ona bowiem na prześledzenie i zrozumienie pojawiających się w ostatnim czasie problemów specyficznego systemu politycznego, jakim jest Unia Europejska oraz postaw decydentów zaangażowanych w proces integracji.

AGNIESZKA BIELAWSKA

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0003-2670-9782

DOI : 10.14746/rie.2023.17.27

Jaroslav Ušiak, Dávid Kollár (red.), *Security Forum 2022. Conference Proceedings From the 15th Annual International Scientific Conference, February 9th, 2022, Interpolis, Banská Bystrica, Slovakia 2022*, ss. 339.

W 2022 roku odbyło się 15. Forum Bezpieczeństwa (Security Forum) organizowane przez Wydział Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy na Słowacji (Faculty of Political Sciences and International Relations, Matej Bel University, Banská Bystrica, Slovakia) we współpracy z ośrodkami naukowymi m.in. z Czech, Serbii i Polski. Pokłosiem tego wydarzenia są materiały pokonferencyjne opublikowane w języku słowackim i angielskim.

Anglojęzyczną część materiałów pokonferencyjnych tworzą 32 referaty, poprzedzone informacjami o Forum Bezpieczeństwa, międzynarodowej radzie naukowej oraz procedurze recenzowania referatów, opublikowane na 339 stronach. Materiały te dostępne są w formacie pdf na stronie Uniwersytetu Mateja Bela: <https://www.fpvmv.umb.sk/16316/bezpecnostne-forum-2022-9-2>.

Tematyka publikacji obejmuje różnorodne aspekty bezpieczeństwa i jego rodzajów w kontekście bezpieczeństwa poszczególnych państw Starego Kontynentu i zagrożeń o zasięgu regionalnym i globalnym. W zakresie zagadnień przedmiotowo obejmujących tematykę europejską uwagę zwraca tekst pt. *Theoretical and Legal Basis of International Police Cooperation*, którego Autorem jest Tomáš Jakabovič. Jego treść poświęcona została międzynarodowej współpracy policyjnej, w tym Europolowi, czyli Agencji Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania. Współpraca ta według Autora jest ważnym narzędziem w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i regionalnego. W artykule została poddana analizie problematyka podstaw teoretyczno-prawnych, aspektów legislacyjnych i instytucjonalnych oraz zasad takiej współpracy w kontekście prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych. Według Autora, międzynarodowa współpraca policyjna jest jednym z kluczowych narzędzi zapewniania bezpieczeństwa nie tylko krajowego, ale również ponadnarodowego (regionalnego i międzynarodowego). Nie stanowi ona jednak jednolitego i kompleksowego systemu, a raczej układ zdecentralizowany i wymagający uwzględnienia kontekstowości związanej z sądownictwem, prawem międzynarodowym i stosunkami międzynarodowymi.

Dwa teksty zostały poświęcone problematyce cyberbezpieczeństwa. Autorką pierwszego z nich jest Božena Konecka-Szydełko. Tytuł jej referatu to *Cybersecurity and its Current Trends*. W prowadzonych badaniach Autorka podjęła się zadania identyfikacji aktualnych zagrożeń dla cyberprzestrzeni w Unii Europejskiej i na świecie. Zaprezentowała główne trendy w zakresie zagrożeń w cyberprzestrzeni w okresie od stycznia 2019 roku do kwietnia 2020 roku i przeanalizowała problemy sygnalizowane w tym zakresie przez Agencję Unii Europejskiej ds. Cyberbezpieczeństwa (ENISA). Autorka zwróciła uwagę na fakt, iż zależność od technologii cyfrowych była szczególnie widoczna podczas pandemii COVID-19, kiedy część pracowników na terenie Unii wykonywała pracę zdalną. Wzrósł także czas korzystania z internetu, co z kolei wiązało się z działaniami niepożądanymi w przestrzeni wirtualnej. Według Autorki w związku z tym kluczowe będzie szybkie przyjęcie przez organy Unii Europejskiej regulacji dotyczących zasad bezpieczeństwa informacji i cyberbezpieczeństwa. Większą uwagę należy również zwrócić na koordynację cywilnych, obronnych i kosmicznych aspektów cyberbezpieczeństwa. Z kolei Tatjana Ilić-Kosanović i Katarina Štrbac w referacie pt. *Women in Cyber Security Jobs*

opracowały model angażowania kobiet w pracę na stanowiskach związanych z cyberbezpieczeństwem w Serbii.

W referacie pt. *The Association of States in an Organization Towards Shaping the International Security Policy* Maciej Maruszak i Dávid Kollár sformułowali zadanie udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, czy współcześnie państwa potrzebują wsparcia organizacji międzynarodowych w realizacji swoich polityk bezpieczeństwa. Krytycznie odnosząc się do realistycznego stanowiska w badaniach stosunków międzynarodowych uznali, że przynależność państw do organizacji je zrzeszających ma na celu wzrost roli danego państwa na arenie międzynarodowej oraz zacieśnianie współpracy w kluczowych obszarach mających wpływ na różnorakie dziedziny funkcjonowania państwa. Sprzyja także kreowaniu własnych interesów poprzez politykę współpracy z innymi państwami, a także może pomóc chronić ich interesy. Można zatem wnioskować, że członkostwo państw w organizacjach międzynarodowych odnosi się do realizacji polityki bezpieczeństwa zgodnie z zasadą sformułowaną przez pisarza politycznego z przełomu XV i XVI wieku Niccolò Machiavelli'ego, zgodnie z którą państwa wzmocniają swoją siłą siłą innych państw.

Antonín Novotný jest natomiast autorem tekstu pt. *The Strategic Compass as a Tool to Increase the European Union's Defence Capabilities*. Autor podjął się zadania opisu projektu dokumentu unijnego pn. *Kompas Strategiczny*. Jest to dokument obejmujący planowanie strategiczne w zakresie polityki bezpieczeństwa Unii Europejskiej, który wyznacza kierunki i cele Unii w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa. Dylematem pozostają jednak działania na rzecz zwiększenia bezpieczeństwa Unii kosztem ewentualnego osłabienia NATO. Według Autora, Unia Europejska nie stoi jednak przed wyborem między wzmocnieniem własnych zdolności obronnych a pogłębianiem współpracy transatlantycznej w ramach NATO. Drugie bowiem jest warunkowane pierwszym. Tylko wtedy Unia Europejska pozostanie wiarygodnym partnerem dla NATO i Stanów Zjednoczonych.

W referacie wieńczącym materiały pokonferencyjne Krzysztof Żołątniak analizował aspekty systemu bezpieczeństwa narodowego Polski w kontekście wymagań stawianych przez Unię Europejską. Tytuł jego referatu to *The Security System of the Republic of Poland as an Answer for the European Union Requirements*. Według Autora w XXI wieku projektowanie przyszłości zdeterminowane jest przez dwa zjawiska: globalizację i technologie informatyczne. Te związane wzajemnie determinanty powodują, że różne dziedziny życia społecznego, jak transport, energetyka, zdrowie, telekomunikacja, finanse, bezpieczeństwo, system demokratyczny, przestrzeń kosmiczna i obronność są zależne od sieci i systemów informatycznych, a cyberbezpieczeństwo jest integralną częścią bezpieczeństwa mieszkańców Europy. Autor przytoczył definicyjne wyznaczniki kluczowych terminów dla analizowanej problematyki, zarówno krajowe, jak i unijne czy natowskie. Zaprezentował także główne regulacje i działania podejmowane przez Unię Europejską w zakresie zapewnienia ochrony w cyberprzestrzeni, w kontekście działań krajowych.

Przytoczone wyżej tytuły referatów opublikowanych w materiałach pokonferencyjnych 15. Forum Bezpieczeństwa (Security Forum) w Bańskiej Bystrzycy na Słowacji są tylko fragmentem opublikowanych w nich opisów, analiz i refleksji. Niektóre z nich są materiałami sformułowanymi na wysokim stopniu ogólności i wprowadzającymi czytelnika w analizowane zagadnienia, inne zaś są merytorycznie szczegółowe i wnikliwie opisują badane problemy. Dotyczy to zwłaszcza tych referatów, które obejmują problemy różnych dziedzin bezpieczeństwa narodowego i narodowych polityk bezpieczeństwa w konkretnych badanych państwach, np. w Polsce czy Serbii.

Recenzując materiały pokonferencyjne z 15. Forum Bezpieczeństwa w powiązaniu z wcześniej publikowanymi materiałami z poprzednich konferencji, należy uznać, że wszystkie one stanowią wielość optyk oceniania i analizowania krajowych i unijnej polityki bezpieczeństwa, ale bezpieczeństwa w różnych jego rodzajach oraz w wymiarze globalnym. Zbiór materiałów

jest także wskazówką dla czytelnika w zakresie priorytetów badawczych i hierarchizacji ważności problemów bezpieczeństwa w poszczególnych państwach Europy, jak i samej Unii Europejskiej. Jest to także obraz wielości szkół metodologicznych w badaniach bezpieczeństwa w wymiarze europejskim.

PAWEŁ MALENDOWICZ

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0003-2325-9966

DOI : 10.14746/rie.2023.17.28

Piotr Idczak, Ida Musiałkowska, *Financial engineering in sustainable funding of urban development in the EU. Reflections on the JESSICA Initiative*, De Gruyter, Berlin/Boston, 2022, ss. 243.

Jedną z wielu korzyści przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. są środki finansowe przekazywane do naszego kraju z budżetu unijnego w ramach polityki spójności i Wspólnej Polityki Rolnej oraz różnych instrumentów i funduszy wspólnoty. Zgodnie z danymi Ministerstwa Finansów RP, wg stanu na koniec lipca br., od początku naszego członkostwa 1 maja 2004 r. bilans transferów pieniężnych między Polską i UE wyniósł 160,1 mld. euro netto¹. Z punktu widzenia oceny tej kwoty ważna jest nie tylko jej wielkość, ale też, a nawet przede wszystkim długotrwałe efekty jej wykorzystania.

Jednym z wielu kierunków wydatków funduszy unijnych ważnych dla Polski jest wsparcie inwestycji w obszarach miejskich². Istotną rolę odgrywa tu utworzony w 2005 r. i wprowadzony w życie w okresie finansowania 2007–2013 instrument należący do grupy instrumentów inżynierii finansowej – JESSICA (*Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas*). W założeniach polityki spójności na lata 2007–2013 znalazły się wówczas działania dotyczące finansowania odnowy terenów miejskich. Instrument JESSICA, będący odpowiedzią na ten kierunek działań stanowi wspólne europejskie wsparcie dla zrównoważonych inwestycji w szczególnych regionach, jakimi są obszary miejskie, zwłaszcza obszary dużych aglomeracji miejskich. Wsparcie finansowe w ramach tego instrumentu, mające charakter zwrotny finansowane jest między innymi przez europejskie fundusze strukturalne i inwestycyjne. Tak samo, jak w przypadku wszystkich funduszy unijnych ważna jest efektywność działań podejmowanych przy pomocy wsparcia w ramach tej inicjatywy³.

Ocena efektywności inicjatywy JESSICA, jednego z instrumentów poprawiających sytuację w zdegradowanych obszarach miejskich jest jednym z celów publikacji przygotowanej przez Piotra Idczaka i Idę Musiałkowską. Książka pt. „Financial engineering in sustainable funding of urban development in the EU. Reflections on the JESSICA initiative” jest efektem wieloletnich badań tych Autorów nad możliwościami wykorzystania funduszy unijnych, w tym przede wszystkim w ramach inicjatywy JESSICA dla polepszenia warunków w obszarach miejskich wymagających rewitalizacji. Wielostronne podejście do tego tematu ma swoje odzwierciedlenie w treści publikacji odpowiadającej na następujące cele:

- 1) zdefiniowanie inicjatyw, które przez zintegrowane podejście przyczyniają się do poprawy warunków życia i otoczenia biznesowego w zdeprymowanych, ubogich obszarach miasta. Wskazanie aspektów przestrzennych, gospodarczych, społecznych, środowiskowych i zarządzania rewitalizacją tych obszarów;
- 2) identyfikacja skutecznych działań zintegrowanej rewitalizacji w wybranych miastach europejskich i budowa modelu zintegrowanej rewitalizacji miast mającego zastosowanie w odniesieniu do miast europejskich;
- 3) określenie miejsca rewitalizacji miast w tzw. podejściu zintegrowanym, mającym na celu osiągnięcie spójności terytorialnej;

¹ <https://www.gov.pl/web/finanse/transfery-polska-ue-unia-europejska>, 28.09.2023.

² Znaczenie miast w rozwoju państw członkowskich podkreślono poprzez poszerzenie nazwy Dyrekcji Generalnej ds. Polityki Regionalnej (DG REGIO) o wymiar miejski. Obecna nazwa to DG ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej.

³ Szczegółową charakterystykę JESSICA oraz ogólne informacje dotyczące jej wdrażania w Polsce przedstawiono w rozdziale 4.

- 4) ocena i porównanie zasad i systemu instytucjonalnego stosowanego w odniesieniu do instrumentu JESSICA z modelowym podejściem do zintegrowanej rewitalizacji miast;
- 5) ocena skuteczności inicjatywy JESSICA, jako instrumentu poprawy sytuacji w ubogich obszarach miejskich i zmniejszenia nierówności w miastach, a przez to do osiągnięcia celów polityki miejskiej na poziomie krajowym i europejskim;
- 6) rekomendacje dla decydentów i argumenty w debatach politycznych na temat sposobu poprawy inicjatyw rewitalizacyjnych w ubogich obszarach miejskich z wykorzystaniem instrumentów inżynierii finansowej.

Na szczególną uwagę zasługuje przedstawiony w rozdziale 1 model procesu powstawania zniszczonych, ubogich obszarów w miastach, ukazujący omówione szczegółowo w treści rozdziału czynniki wpływające na ich powstawanie i jednocześnie oddziałujące na siebie nawzajem. Procesy urbanizacyjne, korzyści i niekorzyści aglomeracji, znaczenie miejsca w rozwoju miast, rozwój zrównoważony miast, wybrane aspekty rewitalizacji miast, zintegrowane podejście terytorialne czy wreszcie polityka miejska, jako część polityki spójności to tylko niektóre wybrane tematy poruszone w części teoretycznej opracowania. Omówienie wszystkich, niejednokrotnie skomplikowanych i wielowątkowych zagadnień podporządkowane jest bardzo wyraźnie celom sformułowanym we wstępie, co wpływa na uporządkowanie i przejrzystość zawartych w tej części publikacji treści.

Część empiryczna opracowania realizująca cel 5 i 6, to pierwsza tak szczegółowa i całościowa analiza i ocena wykorzystania inicjatywy JESSICA w Polsce. Badanie poruszające wiele aspektów pozwalających na ocenę zarówno samego procesu wdrażania tego instrumentu, jak i osiągniętych efektów, czyli wpływu projektów na obszary miejskie, wymagało zebrania bardzo dużej ilości informacji niedostępnych w publicznej bazie danych. Potrzebne informacje uzyskano z wielu źródeł. Ogólne dane dostępne w urzędach marszałkowskich województw realizujących inicjatywę JESSICA oraz instytucji zarządzających funduszami rozwoju obszarów miejskich uzupełniono m.in. badaniami terenowymi, analizą opisów projektów i raportów ewaluacyjnych. Do zbierania danych wykorzystano również metodę obserwacji uczestniczącej i wywiadów oraz oceny ekspertów.

Ponieważ istotną cechą projektów JESSICA jest ich złożoność, tj. wsparcie rozwoju obszarów miejskich w ich wymiarze gospodarczym, społecznym, środowiskowym, instytucjonalnym i zarządczym, do ich badania oraz osiągniętych poprzez ich realizację rezultatów przyjęto niezbędne w takiej sytuacji wielotorowe podejście. W pierwszym z nich zbadano zdolność projektów do generowania przychodów w podstawowej działalności inwestorów, wywołania pozytywnych efektów rynkowych w postaci nowych miejsc pracy, produktów lub usług oraz pozytywnych skutków społecznych przez projektowane inwestycje, czyli spełnienia podstawowych wymagań dla projektów finansowanych przez JESSICA. Drugi kierunek badań pozwolił na odpowiedź czy projekty realizowane w ramach JESSICA odpowiadają celom zrównoważonego rozwoju miast. Celem trzeciego etapu (kierunku) badań było mapowanie projektów JESSICA dla zobrazowania ich powiązań przestrzennych oraz identyfikacja terytorialnego wpływu tych projektów na obszary miejskie. Ostatni kierunek badań dotyczył zależności między wielkością miasta a alokacją środków JESSICA oraz zdolnością projektów do zapewnienia spłaty pożyczki.

Poza metodami jakościowymi w badaniach wykorzystano metody ilościowe, m.in. takie jak regresja logistyczna, elipsa odchylenia standardowego będąca narzędziem geoinformatycznym oraz odpowiednie testy i wskaźniki. Wszystkie metody są bardzo dokładnie opisane, co pozwala na przeprowadzenie porównywalnych badań w przyszłości oraz wykorzystanie tych metod do oceny projektów i efektywności wykorzystania innych funduszy.

Znacząca ilość zebranych przez Autorów informacji oraz ich szczegółowość, jak również zastosowane metody badawcze pozwoliły na sformułowanie dużej ilości bardzo istotnych wniosków. Podsumowując wszystkie uzyskane wyniki można stwierdzić, że opracowanie wnosi

wkład zarówno teoretyczny, jak i praktyczny do literatury dotyczącej wykorzystania instrumentów inżynierii finansowej oraz polityki spójności Unii Europejskiej. Cytując Autorów opracowanie „po pierwsze, podkreśla rolę sił rynkowych, jako najpotężniejszych sił urbanizacyjnych odpowiedzialnych za funkcjonowanie miast i mocno podkreśla, że nie można ich ignorować nawet w procesie rewitalizacji miast. Po drugie, przedstawia rewitalizację miast przez pryzmat pięciu wymiarów i określa zestaw działań, które należy uwzględnić w każdym z tych wymiarów. Po trzecie, proponuje nowy model zintegrowanego podejścia do rewitalizacji miast na poziomie europejskim, co stanowi oryginalny wkład tej pracy do literatury. Po czwarte, poprzez samodzielnie stworzoną bazę danych bada inicjatywę JESSICA z perspektywy realizowanych projektów i generowanych przez nie efektów, dostarczając istotnych informacji dotyczących wykorzystania tej inicjatywy w Polsce. Wreszcie przedstawia teoretycznie umocowane i oparte na badaniach rekomendacje dotyczące polityki spójności UE, w tym propozycję nowego systemu instytucjonalnego IESSICA”.

Przedstawione tu zwięzłe podsumowanie podkreślające wieloaspektowe podejście do problematyki wykorzystania jednego z instrumentów inżynierii finansowej, jakim jest JESSICA do finansowania rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, książkę autorstwa Piotra Idczaka i Idy Musiałkowskiej można polecić wielu odbiorcom. Może być interesująca zarówno dla osób zajmujących się problematyką urbanizacji i rozwoju miast, zagadnień związanych z rozwojem zrównoważonym, polityką spójności UE, instrumentami inżynierii finansowej oraz oceną i zarządzaniem projektami, w tym projektami finansowanymi z funduszy unijnych. Zastosowane metody badawcze, jak już wspomniano mogą też być wykorzystane w innych badaniach. Dużym walorem publikacji jest również jej bardzo dobre przygotowanie od strony metodologicznej.

EWA MAŁUSZYŃSKA
emerytowany pracownik UEP
ORCID: 0000-0002-4106-097X